

Environmentální migrace. Ohlédnutí za odbornou diskusí „Migrace obyvatel a klimatická změna“. U příležitosti Mezinárodního dne životního prostředí (5.6.2008) proběhla v Informačním centru OSN v Praze odborná diskuse na téma Migrace obyvatel a klimatická změna. Diskuse byla pořádána pražskou Mezinárodní organizací pro migraci a dvěma dalšími partnery a jednalo se o první setkání svého druhu. Cílem diskuse bylo přivést dohromady odborníky z různých sektorů a oborů k diskusi a zamyšlení nad propojením těchto dvou témat, která zdánlivě spolu nesouvisí.

Mezi pozvanými panelisty byli odborníci na danou problematiku, mezi nimi Dušan Drbohlav, Jan Pretel či Robert Stojanov, dále zástupci ministerstva vnitra a životního prostředí nebo představitelé neziskových organizací. Díky širokému spektru zástupců z různých oborů bylo možné pohlížet na tato dvě témata opravdu komplexně. Celkově se diskuse zúčastnilo asi 50 pozvaných hostů rovněž z mnoha různých oborů, do jejichž působnosti témata spadají.

Diskuse přinesla mnoho nových poznatků na toto téma a to hlavně v kontextu České republiky. V Česku doposud nebyla tomuto tématu věnována pozornost, a proto se zúčastnění odborníci shodli na potřebě výzkumu, který by zkoumal environmentální příčiny migrace a její dopady na Českou republiku a který by také umožnil vyhodnotit a vytvořit možný scénář této migrace.

I přesto, že Česko z důvodu geografické polohy a tradičních migračních tras doposud nebylo významným cílem environmentálních migrantů, není vůbec vyloučené, že se jím může stát. Panelisté se shodli, že v nejbližším časovém horizontu a podle dosavadních odhadů by dopady změn klimatu na Česko neměly být dramatické. Účastníci diskuse však připomněli, že by se Česko mělo co nejintenzivněji zapojit do mezinárodní spolupráce zaměřené na prevenci a řešení možných rizik vyplývajících z globálních environmentálních změn, protože důsledky se mohou projevit například v podobě ekonomické recese nebo právě velkých migračních vln.

Kromě obecných závěrů a myšlenek zazněly v diskusi konkrétní scénáře budoucího vývoje v těchto tématech. Jan Pretel především zdůraznil, že nikoliv ledovce v Antarktidě, ale horské ledovce, resp. jejich tání v důsledku klimatických změn, se může stát příčinou pohybu obyvatel nejlidnatějších států světa, jako např. Indie. Jak dodává, právě obyvatelstvo Indie je závislé na zdrojích pitné vody, která pocházejí právě z horských ledovců. Důsledky tohoto problému se mohou v podobě migrace objevit i v Evropě. Dušan Drbohlav se domnívá, že by se Česko mohlo stát cílem environmentálních migrantů pocházejících z Asie, především pak migrantů ze zemí bývalého Sovětského svazu – tyto migranty k nám bude lákat nejen kulturní blízkost ale i již stávající imigrantská komunita z tohoto regionu žijící v Česku. Dále také podotýká, že bude obtížné tyto imigranty integrovat – tito imigranti sami odejít nechtěli, byli donuceni okolnostmi a v této situaci pravděpodobně nebude platit tradiční scénář integrace imigrantů.

Jak zaznělo závěrem, je nutné si uvědomit, že Česko je součástí Evropské Unie a bude tudíž muset přijmout všechna opatření, která EU učiní v prevenci environmentální migrace do zemí EU. Je obecně známo, že ne všechny země EU budou stejně postiženy imigrací z důvodu klimatických změn. Očekává se, že jihoevropské země, jako Španělsko a Itálie, se stanou cílem migrantů z Afriky, kteří budou migrovat z důvodu nevratných environmentálních změn v místě jejich bydliště, které byly způsobené či nějak souvisí se změnami klimatu. V souvislosti s principy EU je jasné, že se všechny země EU budou muset podílet na řešení tohoto problému a všechny tak budou ovlivněny fenoménem environmentální migrace.

Environmentální migrace či environmentální uprchlictví představují typ mezinárodní či vnitřní migrace obyvatel, jejíž prvotním důvodem a příčinou byla degradace životního prostředí v místě bydliště migranta. Životní prostředí (jeho stav a kvalita) patří mezi základní determinanty migrace obyvatel a nelze ho vyloučit z rozhodnutí migrovat, neboť tvoří základní prvek znalosti lokálního prostředí (Drbohlav 1994, Carr 2005).

Přestože společnost na celém světě má odjakživa zkušenosti s migrací z oblastí, které z různých důvodů přestaly být příznivé pro lidské živobytí (Black, in Stojanov 2004) a mig-

race byla odjakživa obrannou reakcí člověka na přírodu či člověkem zapříčiněné katastrofy (Hugo 1996), na odborné úrovni se environmentální migrace zkoumá teprve od 80. let 20. století (Streletsky, Shestakov 1998) a doposud je zde nedostatečný celosvětový odborný výzkum na toto téma. Z části je to dáno tím, že vztah migrace a životního prostředí je problematický kvůli mnohočetnosti environmentálních změn, které mohou zahrnovat jak přírodní katastrofy, tak i pomalu narůstající degradaci životního prostředí (Henry 2006). Dále studium tohoto fenoménu stěžuje fakt, že migranti nemusí o environmentálních příčinách své migrace vědět. Často mohou považovat za příčinu své migrace nějaký konkrétní, „neenvironmentální“ problém, který však ve své podstatě může být důsledkem zhoršeného či jinak narušeného životního prostředí (Shestakov, Streletsky 1998).

Nedostatek pozornosti odborníků i mezinárodních organizací o toto téma způsobil, že ještě dnes není ustálena definice environmentální migrace, environmentálního migranta. Právě ale jednotná, pevně ukotvená a jasná definice je klíčová, aby se z tématu environmentální migrace stalo mezinárodní téma, stejně tak je definice nutná pro organizace, která pracují a pomáhají migrantům (IOM 1992; Castles 2001; Bogardi, Renaud 2006). Například termín environmentální uprchlík sice vystihuje podstatu fenoménu, nicméně je zavádějící, neboť uprchlíkem je pouze ten člověk, který splňuje kritéria stanovaná v Úmluvě o právním postavení uprchlíků z roku 1951 (blíže viz UNHCR 2006). Již dnes je jasné, že environmentální migrace svým charakterem patří do skupiny nucené migrace, neboť její jasnou příčinou je negativní narušení životního prostředí, které nutí obyvatele k migraci.

Mezi nepřímé příčiny environmentální migrace se řadí populační růst, chudoba obyvatelstva, podvýživenost, neúroda, nezaměstnanost, pandemické nemoci, rychlá urbanizace, nestabilní politická situace v zemi apod. (Myers 1997, 2001, Alam 2003, Döös 1997, Swain 1996). Např. nárůst počtu obyvatel neznamená pouze nárůst požadavků na produkci potravin, ale i nárůst požadavků na půdu, vodu a energii (Alam 2003). Ve výsledku toto vše znamená rychlejší tempo čerpání těchto zdrojů. Mezinárodní organizace pro migraci v roce 1996 odhadovala, že rychlý populační růst v rozvojových zemích, industrializace, využívání přírodních zdrojů a válečné konflikty zatěžují životní prostředí natolik, že až 25 mil. obyvatel bylo těmito přinuceno k migraci (IOM 1996). Lze shrnout, že příčiny vedoucí k environmentální migraci jsou navzájem propojené a nelze je striktně od sebe oddělovat. Příkladem takového propojení různých příčin může být například zemětřesení (záplavy, sesuvy půdy apod.) v zemi, kde vláda (místní samospráva, regionální vláda) není schopná zajistit pomoc s likvidací následků v postižené oblasti. Lidé pak musí odcházet do jiných, nepostižených regionů. Je tedy příčinou opravdu přírodní katastrofa nebo neschopnost vypořádat se s následky katastrofy? Nebo jiný příklad – degradace půdy následně vede k chudobě a ve svém důsledku k ekonomickým ztrátám a až k možné politické nestabilitě (Renaud et al. 2007). Jsou pak obyvatelé, kteří na danou situaci reagují odchodem jinam, ekonomičtí nebo environmentální migranti? Tato propojenost příčin migrace jen dokazuje obtížnost definice environmentální migrace.

Počet environmentálních migrantů není kvůli problému s definicí přesně statisticky doložen, a proto se jejich počty pouze odhadují. Odborníci odhadují, že environmentálních migrantů může být na světě mezi 15 do 64 miliony (Kliot 2004). Jejich počet je však do budoucna (do roku 2050) odhadován až na 150 milionů (Myers 1995, 2001).

Z výše popsanych informací není překvapující, že většina environmentální migrace se vyskytuje především v rozvojových zemích (Stojanov et al. 2007, Hugo 1996). Odhaduje se, že až 2/3 environmentálních migrantů pochází ze subsaharské Afriky (důvodem je nedostatek srážek, degradace půdy atd.; Stojanov et al. 2007). Mezi současná místa, „hot spots“ environmentální migrace, patří hlavně Čína, země střední Asie, Bangladéš, Indie, ostrovy v Tichomoří, Mexiko a střední Amerika (IOM 2005, Stojanov et al. 2007). Cílové „destinace“ environmentálních migrantů z těchto lokalit jsou pak centrální Čína, Rusko, částí Indie, Austrálie a Nový Zéland, USA (Stojanov et al. 2007). Potenciální zdroj budoucí environmentální migrace představují země bývalého SSSR, neboť až 16 % tohoto území (s 20 % jeho obyvatel) má životní prostředí ve velmi špatném stavu (Shestakov, Streletsky 1998).

Historicky a vědecky doloženými prvními environmentálními migranty jsou obyvatelé amerického státu Oklahoma, kdy ve 20. a 30. letech 20. století celkem asi 3 miliony obyvatel tohoto státu se hromadně vystěhovalo kvůli neúrodě, která však byla způsobena špatným obhospodařováním zemědělské půdy (Brown 2004). Ale asi nejznámějším příkladem, který způsobil environmentální migraci, je situace kolem Aralského jezera (Shestakov, Streletsky 1998). Dalším příkladem je situace obyvatel tichomořských ostrovů, kdy možné zvýšení hladiny světového oceánu může mít za důsledek ohrožení jejich bydliště (Renaud et al. 2007).

Ale ohrožení se netýká pouze malých ostrovních států. Třicet z 50 největších měst na světě leží na pobřeží – výrazné zvýšení hladiny světového oceánu může obyvatele těchto měst ohrozit (Hugo 1996). To, že environmentální migrace není pouze doménou rozvojových zemí dokazuje, co způsobil hurikán Katrína v roce 2005 v USA. Celkem 1,5 milionu dočasných environmentálních migrantů a odhaduje se, že z nich se až 300 tis. vůbec nemusí vrátit do místa bydliště (Renaud et al. 2007). Specifickou zemí s velkým počtem environmentálních migrantů je Čína. Velký počet obyvatel je zde nuceně vystěhováváno především v souvislosti s výstavbou rozvojových projektů, např. kvůli stavbě přehrady Tři soutěsky bylo již vysídleno 850 tis. obyvatel a další 1,3 mil. se předpokládá vysídlit do roku 2009 (Bates 2002). I Česko má zkušenost s environmentální migrací. Koncem 70. let se ze severozápadních Čech kvůli znečištěnému ovzduší a také kvůli rozšiřování těžby hnědého uhlí vystěhovalo mnoho tamních obyvatel (Vaněk 1996, Rábelová 2000, Ramlogan 1996). V 90. letech se do Česka přestěhovalo celkem 1 812 Volyňských Čechů, jejichž hlavním příchodem zpět do země svých předků byl strach z následků havárie Černobylské jaderné elektrárny, která zapříčinila devastaci životního prostředí (Janská, Drbohlav 2001; Serdiuk 1992; Dluhošová 1998).

Již dnes se vědci shodují, že ztráty způsobené extrémními přírodními procesy budou v 21. století narůstat. Důvody jsou dva: růst světové populace a rozšiřování aktivit obyvatel do oblastí, které jsou náchylné k přírodním ohrožením (Marsh, Grossa 2002). Proto je nutné umět zabránit nucené, nedobrovolné migraci obyvatel způsobené právě environmentálními změnami v životním prostředí (Stojanov et al. 2007).

Jedním z nutných řešení je urychlené přijetí definice a právního statusu environmentálních migrantů. Dalším řešením situace je pak prevence, tedy schopnost předejít environmentální migraci. Prevence v sobě zahrnuje několik různých úrovní. Ať je to již prevence založená na systémech včasného varování před náhlými přírodními pohromami (Stojanov et al. 2007) nebo vlastní ekologičtější chování obyvatel podporující snížování emisí skleníkových plynů. Již dnes je prokázáno, že stoupá počet obyvatel, kteří se rozhodnout migrovat právě kvůli zhoršenému životnímu prostředí v místě jejich bydliště (IOM 1996, Myers 1995), a existují odhady, že jejich počet bude ještě více narůstat (Bogardi, Renaud 2006).

I přesto, že v nejbližším časovém horizontu pravděpodobně Česko zůstane mimo hlavní proudy environmentální migrace, je nutné věnovat tomuto fenoménu pozornost. V Česku je výzkum environmentální migrace zatím v počátcích. Nicméně jedním z nedávných počinů v této oblasti byla mezinárodní konference „Migration and Development“ v Ostravě v září 2007, na níž pak také navázala nedávná odborná debata. Lze proto odhadovat, že do budoucna přibudou na toto téma i další odborné debaty, projekty a výzkumy s českými odborníky.

Více informací o proběhlé diskusi:

UN INFO/INFORMAČNÍ CENTRUM OSN (2008): Změna klimatu může ovlivnit migraci do České republiky. Tisková zpráva z 9. června 2008; <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1421>.

Klimatické změny a migrace. Záznam diskuse v pořadu Zaostřeno na cizince, Český rozhlas 6, vysílaného 10. června 2008; http://www.rozhlas.cz/radionaprani/archiv/?p_po=1977.

Literatura:

- ALAM, S. (2003): Environmentally Induced Migration from Bangladesh to India. *Strategic Analysis*, 27, č. 3, s. 422–438.
- BATES, D. C. (2002): Environmental refugees? Classifying Human Migrations Causes by Environmental Change. *Population and Environment*, 23, č. 5, s. 465–477.
- BOGARDI, J. J., RENUAD, F. G. (2006): Migration dynamics generated by environmental probléme; http://www.sidym2006.org/imagenes/pdf/ponencias/3_s1.pdf (cit. 15. 5. 2007).
- BROWN, L. (2004): Troubling New Flows of Environmental Refugees; <http://www.earth-policy.org/Updates/Update33.htm> (cit. 21. 3. 2007).
- CARR, E. R. (2005): Placing the environment in migration: environment, economy, and power in Ghana's central Region. *Environment and Planning*, 37, č. 5, s. 925–946.
- CASTLES, S. (2001): Environmental Change and Forced Migration; http://www.preparingforpeace.org/castles_environmental_change_and_forced_migration.htm (cit. 11. 4. 2007).
- DLUHOŠOVÁ, H. (1998): Analýza programu přesídlování Čechů z oblasti Černobylu; <http://www.pcr.cz/azyl/integrace2/nks01/prispevek9.pdf> (cit. 16. 3. 2007).

- DÖÖS, B. R. (1997): Can large-scale environmental migrations be predicted? *Global environmental change*, 7, č. 1, s. 41–61.
- DRBOHLAV, D. (1994): Hlavní důvody a důsledky mezinárodní migrace obyvatelstva. *Geografie—Sborník ČGS*, 99, č. 3, s. 151–162.
- HENRY, S. (2006): Some questions on the migration-environment relationship; http://www.populationenvironmentresearch.org/papers/Henry_statement.pdf (cit. 18. 4. 2007).
- HUGO, G. (1996): Environmental Concerns and International Migration. *IMR*, 30, č. 1, s. 105–131.
- IOM (1992): *Migration and Environment*. IOM, RPG, Geneva, Washington D.C., 57 s.
- IOM (1996): Environmentally-induced population displacements and environmental impacts resulting from mass migrations. UNHCR, IOM, RPG, Ženeva, 117 s.
- JANSKÁ, E., DRBOHLAV, D. (2001): Re-emigration and integration of Volhynian and „Chernobyl“ Czechs in the Czech Republic. *Acta Universitatis Carolinae—Geographica*, XXXVI, č. 1, s. 123–131.
- KLIOT, N. (2004): Environmentally induced population movements: their complex sources and consequences. In: Unruh, J. D., Krol, M. S.; Kliot, N. (ed.): *Environmental Change and its Implications for Population Migration*. Kluwer academic publishers, Dordrecht, s. 69–99.
- MARSH, W. M., GROSSA, J. (2005): *Environmental Geography: Science, Land Use and Earth Systems*, John Wiley and Sons Inc., New York, 448 s.
- MYERS, N. (1995): Environmental Exodus. An emergent crisis in the Global Arena. *Climate Institute*, Washington D.C., 214 s.
- MYERS, N. (1997): Environmental Refugees. *A Journal of Interdisciplinary Studies*, 19, č. 2, s. 167–182.
- MYERS, N. (2001): Environmental refugees: a growing phenomenon of the 21st century. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 357, č. 1420, s. 609–613.
- RÁBELOVÁ, E. (2000): Environmentální migrace. In: *Unese Země civilizaci?, MŽP ČR a Ústav pro ekopolitiku*, Praha, s. 7–28.
- RAMLOGAN, R. (1996): Environmental refugees: a review. *Environmental conservation*, 23, č. 1, s. 81–88.
- RENAUD et al. (2007): Control, adapt or flee? How to face Environmental Migration? <http://www.each-for.eu/documents/RENAUD%202007%20Control,%20Adapt%20or%20Flee%20How%20to%20Face%20Environmental%20Migration%20UNU-EHS.pdf> (cit. 18. 11. 2007).
- SERDIUK, A. (1992): Ukraine in the context of new European migrations. *IMR*, 26, č. 2, s. 258–268.
- SHESTAKOV, A., STRELETSKY, V. (1998): Mapping of risk areas of environmentally-induced migration in the commonwealth of independent states (CIS). IOM, Geneva, 86 s.
- STOJANOV, R. (2004): Environmental Migration – Summary Analysis of The Process. In: *Clean Environment For All. 2nd International Conference on Environmental Concerns: Innovative Technologies and Management Options*. United Nations Environment Programme, Xiamen, s. 466–475.
- STOJANOV, R. (2004): Environmental refugees – introduction. *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Rerum Naturalium, Geographica*, XXXVIII, s. 77–84.
- STOJANOV, R., NOVOSÁK, J., KAVANOVÁ, K. (2007): Migrace obyvatel v kontextu environmentálních změn. IOM Prague; http://preview12.adeoo.at/files/EM-Geo_rozhledy-final2.doc.
- SWAIN, A. (1996): Environmental Migration and Conflict Dynamics: Focus on Developing Regions. *Third World Quarterly*, 17, č. 5, s. 959–973.
- UNHCR (2006): Kdo je uprchlík? <http://www.unhcr.cz/zakladni/?cid=12> (cit. 28. 5. 2007).
- VANĚK, M. (1996): *Nedalo se tady dýchat: ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Maxdorf, Praha, 170 s.

Klára Kavanová